UPUTSTVO I INFORMACIJE O ZAPOŠLJAVANJU BiH DRŽAVLJANA U INOSTRANSTVU

U ovom Uputstvu Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine je objedinila opće informacije vezane za zapošljavanje državljana/ki Bosne i Hercegovine u inostranstvu sa ciljem da se građanima i građankama Bosne i Hercegovine, koji se odluče na odlazak u inostranstvo, pruže osnovne informacije o načinu zaštite njihovih prava u oblasti rada i zapošljavanja i da se skrene pažnja na opasnosti od zloupotrebe njihovog položaja na radu u inostranstvu, radne eksploatacije, trgovine ljudima i drugo.

Prije odlaska na rad u inostranstvo, važno je biti dobro informisan i pripremljen kako bi se osigurala što lakša tranzicija i boravak u novoj zemlji. Priprema i informisanost su ključni za uspješan i siguran boravak i rad u inostranstvu.

Izvori informacija koje su potrebne su: nadležne institucije u matičnoj ili državi odredišta, Ministarstvo vanjskih poslova BiH – diplomatsko konzularna predstavništva BiH u svijetu i drugih država u BiH, internet, forumi, društvene mreže, lični kontakti i drugo.

Neki od ključnih podataka koje je potrebno znati prije odlaska na rad u inostranstvo su:

1. **Pravni status i dokumentacija**:
   - Radna dozvola i viza: da li je potrebna radna dozvola ili viza i koji su uslovi za njihovo dobijanje,
   - Priznavanje diplome: da li je neophodno da vaša profesionalna kvalifikacija bude priznata ili vam je neohodno da priložite određenu potvrdu o profesionalnoj kvalifikaciji?
   - Dozvola boravka: da li je potrebna, ko i kako izdaje dozvolu, koliko traje, itd,
   - Potreban pasoš: osigurati da pasoš važi tokom cijelog perioda boravka u inostranstvu.

2. **Zapošljavanje**:

Kada se zapošljavate u inostranstvu za vas počinju da važe pravila koja su propisana u zemlji u kojoj se nalazite. Bez obzira da li ste posao našli sami ili vam je ponuđen putem posredničkih agencija insistirajte da dobijete sljedeće infomacije u pismenoj formi.

Važno je provjeriti kolika je minimalna zakonski zagarantovana plaća za oglašeno radno mjesto/ zanimanje u državi zaposlenja.

- Ugovor o radu: provjeriti uslove ugovora, uključujući platu, radno vrijeme, beneficije, i trajanje ugovora:
  - Svi osnovni elementi primanja kako su definisani u nacionalnom zakonodavstvu,
  - Da li se u oglašenom iznosu zarade radi o bruto ili neto plaći,

- Da li imate pravo na naknadu troškova putovanja do i od radnog mjesta i obrok na radnom mjestu,
- Broj radnih sati – definisan broj radnih sati dnevno (sedmično, mjesečno) i koji su uslovi za prekovremeni rad, rad u toku vikenda ili praznika.
- Minimalno vrijeme za dnevni, sedmični i godišnji odmor,
- Koja su pravila za zaštitu zdravlja i sigurnosti na radu,
- Uslovi zapošljavanja trudnica, porodilja i osoba mlađih od 18 godina,
- Da li je obezbjeđen jednak tretman muškaraca i žena i druga pravila za sprječavanje diskriminacije,
- Da li poslodavac obezbjeđuje smještaj za vas, na koji način i na koji vremenski period.
- Ugovor mora (pored potpisa kandidata) biti potpisan ovjeren od strane poslodavaca.

- Provjeriti da li poslodavac omogućava i podržava stručno usavršavanje i/ili prekvalifikaciju,
- Ukoliko je potrebno ljekarsko uvjerenje za zaposlenje ili vakcinacija, provjeriti da li poslodavac snosi troškove pregleda.
- Poslodavac: istražiti poslodavca kako bi bili sigurni da je legitiman i da nudi dobre radne uslove,
- Agencija za posredovanje u zapošljavanju (ako se zapošljavanje vrši preko agencije): da li je registrovana za obavljanje poslova posredovanja, a također provjeriti i ugled agencije (izvor: internet, forumi, društvene mreže, lični kontakti, nadležne institucije i drugo).

3. **Prava radnika**:
   - Zaštita na radu: upoznati se sa zakonima o radu i pravima radnika u zemlji domaćinu,
   - Sindikalna prava: saznati da li imate pravo da se učlanite u sindikat i koje su njegove funkcije,
   - Provjeriti ko je nadležan za kontrolu rada (inspekcije za rad) u državi zaposlenja i prijaviti svaku nepravilnost i kršenje ugovora o radu.

4. **Socijalno osiguranje**:
   - Na koji način i u kojem roku se registrujete u sistem socijalne i zdravstvene zaštite? Nakon zaključenja ugovora o radu, poslodavac je dužan da Vas prijavi u nacionalni sistem osiguranja (zdravstveno i socijalno osiguranje).
   - Zdravstveno osiguranje: provjeriti da li ćete biti pokriveni zdravstvenim osiguranjem u zemlji domaćinu i šta ta pokrivenost uključuje,
   - Penziono osiguranje: informisati se o mogućnosti prikupljanja penzijskih prava tokom rada u inostranstvu.

5. **Troškovi života**:
   - Stanovanje: istražiti opcije smještaja i prosječne cijene najma,
   - Opći troškovi: informisati se o troškovima hrane, transporta i drugih osnovnih potreba.

6. **Jezik i kultura**:
   - Jezik: osnovno poznavanje jezika zemlje domaćina može biti veoma korisno, a u nekim slučajevima i obavezno.
   - Kultura: upoznati se sa kulturnim normama i običajima kako bi lakše prebrodili kulturološki šok i bolje se integrisali.

7. **Porezi**:
   - Porezni sistem: informisati se o porezima koji se moraju plaćati u zemlji domaćinu, kao i o mogućim poreznim obavezama u svojoj matičnoj zemlji.
   - Provjeriti sa kojim državama Bosna i Hercegovina ima zaključene sporazume o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja u cilju izbjegavanja zloupotreba prava i potvrda o rezidentnosti.

8. **Medicinski zahtjevi**:
   - Vakcinacije i zdravlje: provjeriti da li su potrebne određene vakcinacije ili medicinski pregledi prije ulaska u zemlju I ko snosi troškove navedenog.

9. **Podrška i kontakti**:
   - Ambasada ili konzulat: saznati gdje se nalazi vaša ambasada ili konzulat za pomoć u hitnim slučajevima,
     Na web stranici Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine se nalaze podaci o diplomatsko konzularnim predstavništvima drugih država u Bosni i Hercegovini: https://www.mvp.gov.ba/ambasade_konzulati_misije/ambasade_u_bih/Default.aspx
     kao i predstavništava Bosne i Hercegovine u svijetu: https://www.mvp.gov.ba/ambasade_konzulati_misije/ambasade_konzulati_i_stalne_misije_bih/Default.aspx
   - Lokalna zajednica: povezati se sa lokalnim organizacijama ili zajednicama koje pružaju podršku radnicima iz inostranstva.
   - Predostrožnosti radi, informacije o odlasku, poslodavcu, zaposlenju, mjestu boravka i stanovanja treba podijeliti sa članovima porodice i prijateljima.

Bilateralni sporazumi Bosne i Hercegovine o zapošljavanju i socijalnom osiguranju u dijelu koji se odnosi na nezaposlenost

Bosna i Hercegovina ima potpisan niz bilateralnih ugovora o zapošljavanju i socijalnom osiguranju koji garantuju bolju zaštitu državljana Bosne i Hercegovine na radu u jednoj od država potpisnica.
Državljani Bosne i Hercegovine na osnovu zaključenih sporazuma i ugovora sa drugim državama, ukoliko su legalno zaposleni, imaju ista prava kao i državljani zemlje domaćina.

1. Sporazumi o zapošljavanju

Sporazumi o zapošljavanju stvaraju povoljnije uslove za radnike i poslodavce, promovišući zakonito zapošljavanje i zaštitu prava, što doprinosi stabilnijim i prosperitetnijim ekonomskim odnosima između država. Sporazumi pružaju pravni okvir koji štiti prava radnika i poslodavaca, radnici su zaštićeni od eksploatacije i imaju pristup odgovarajućim radnim uslovima i pravima, a pomažu i smanjenju rada na crno i sive ekonomije, jer omogućavaju radnicima da se legalno zaposle i ostvaruju prava koja proističu iz radnog odnosa.

Sporazumi koje je zaključila Bosna i Hercegovina, a za čije provođenje je nadležna Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine su:

- „Sporazum između Vijeća Ministara BiH i Vlade Republike Slovenije o zapošljavanju državljana BiH u Republici Sloveniji“
- "Dogovor o posredovanju pri zapošljavanju radnika iz Bosne i Hercegovine u Saveznoj Republici Njemačkoj na poslovima njegovatelja“
- „Sporazum između Vijeća Ministara Bosne i Hercegovine i Vlade Republike Srbije o privremenom zapošljavanju državljana Bosne i Hercegovine u Republici Srbiji i državljana Republike Srbije u Bosni i Hercegovini“
- „Sporazum između Vijeća Ministara Bosne i Hercegovine i Vlade Države Katar o regulisanju zapošljavanja državljana Bosne i Hercegovine u Državi Katar“ (ovaj sporazum još uvijek nije stupio na snagu)
- Program ferijalne prakse studenata iz BiH u SR Njemačkoj.

Način i procedura zapošljavanja stranih državljana u Crnoj Gori je definisan Zakonom o strancima Crne Gore, na način da strani radnik mora imati dozvolu za privremeni boravak i rad (sa rokom važenja do jedne godine) ili dozvolu za sezonski rad (sa rokom važenja do šest mjeseci u vremenskom periodu od jedne godine). Zahtjev za izdavanje dozvole za privremeni boravak i rad se podnosi područnoj jedinici Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore, a sve upute se mogu naći na web stranici istog Ministarstva.
Način i procedura zapošljavanja stranih državljana u Republici Hrvatskoj je propisana Zakonom o strancima, a zahtjev Ministarstvu unutrašnjih poslova Hrvatske podnosi poslodavac. Sve informacije se mogu naći na web stranici istog Ministarstva.

Način i procedura zapošljavanja stranaca u Republici Austriji definisani su Programom Crveno-bijelo-crvena karta (Rot-Weiss-Rot Karte) Vlade Austrije. Prema proceduri, dozvola za rad se odobrava na osnovu bodovanja više kriterija. Više podataka o ovoj proceduri se nalazi na web stranici Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, link http://arz.gov.ba/nezaposleni/CBC%20Karta%20Juni%2013%20bs.pdf
Za države sa kojima Bosna i Hercegovina nema potpisane posebne bilateralne sporazume o uslovima zapošljavanja i garantovanim pravima informacije se mogu dobiti u diplomatsko konzularnim predstavništvima zemlje odredišta u Bosni i Hercegovini.

2. Sporazumi o socijalnom osiguranju

Sporazumi o socijalnom osiguranju koje primjenjuje Bosna i Hercegovina doprinose boljoj zaštiti radnika i njihovih prava i smanjuju administrativne barijere, i to tako što omogućavaju radnicima koji rade u inostranstvu da zadrže svoja socijalna prava, kao što su penzije, zdravstveno osiguranje i naknade za nezaposlenost, omogućavaju akumulaciju prava (npr. zbrajanje perioda osiguranja ostvarenih u dvije države radi sticanja prava na penziju), pristup zdravstvenoj zaštiti i jednostavnije administrativne procedure vezane za ostvarivanje prava i lakšu razmjenu informacija između nadležnih institucija dvije države.

Međunarodni sporazumi o socijalnom osiguranju u dijelu koji se odnosi na nezaposlenost potpisani su između Bosne i Hercegovine i sljedećih država: Republike Slovenije, Savezne Republike Jugoslavije (Republike Srbije), Savezne Republike Jugoslavije (Crna Gora), Republike Hrvatske, Savezne Republike Njemačke, Republike Austrije, Republike Turske, Republike Mađarske, Republike Sjeverne Makedonije i Kraljevine Belgije.

Osim gore nabrojanih koje je Bosna i Hercegovina zaključila, primjenjuju se i sporazumi, ugovori i konvencije koji su preuzeti od bivše SFRJ, odnosno FNRJ, i to sa: Bugarskom, Danskom, Francuskom, Luksemburgom, Italijom, Mađarskom, Njemačkom, Holandijom, Norveškom, Poljskom, Slovačkom, Švedskom, Švajcarskom i Velikom Britanijom i Sjevernom Irskom.

Korisni linkovi:

Agencija za rad i zapošljavanje BIH
http://www.arz.gov.ba/

Ministarstvo vanjskih poslova BIH
https://www.mvp.gov.ba/default.aspx?template_id=43&pageIndex=1

Ministarstvo sigurnosti BIH

https://www.mvp.gov.ba/

Ministarstvo civilnih poslova BiH
http://www.mcp.gov.ba/

Dunavski kompas
Putem web aplikacije Dunavski kompas dostupne su informacije iz oblasti rada, obrazovanja, zdravstva, poslovanja, svakodnevnog života i boravka u osam država članica Dunavske regije: Njemačka, Austrija, Češka, Slovačka, Mađarska, Hrvatska, Slovenija i Srbija.

Aplikaciju Dunavski kompas možete naći na web stranici Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine http://www.arz.gov.ba/nezaposleni/default.aspx?id=550&langTag=bs-BA

Brošura „Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije“
http://www.arz.gov.ba/nezaposleni/Informativna%20brosura%20bs.pdf
se nalazi na web stranici Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine http://www.arz.gov.ba/nezaposleni/default.aspx?id=550&langTag=bs-BA.

Brošuru je izdalo Vijeće Evrope, a u izradi je učestvovala i Agencija za rad i zapošljavanje BiH, a sa ciljem da se građanima i građankama Bosne i Hercegovine koji se odluče na odlazak u inostranstvo pomogne pri zaštiti njihovih ljudskih prava u sferi rada, ali i šire.